

JOANNA OLENDEREK* MACIEJ OLENDEREK**

Hedonizm w łódzkiej architekturze od XIX do XXI wieku

Hedonism in Łódź architecture from the 19th to the 21st century

Streszczenie

Autorzy artykułu pragną zaprezentować współczesne realizacje architektoniczne z regionu aglomeracji łódzkiej, które zostały wykreowane zgodnie z doktryną etyczną wg której przyjemność, rozkosz, unikanie przykrości stanowi najważniejsze dobro, cel życia i motyw postępowania. Analizowane obiekty były zaprojektowane w dwóch pierwszych dekadach aktualnego stulecia. Ocenie poddano obiekty kubaturowe, jak i ukształtowane hedonistycznie miejskie przestrzenie publiczne. Analizowano dokumentację budowlaną oraz krytyczne wypowiedzi użytkowników. Celem podjętej analizy jest ocena zjawiska polegającego na poszukiwaniu powrotu do dziewiętnastowiecznego charakteru zabudowy Łodzi i okolic odbieranego jako hedonistyczny wobec krytycznego stosunku do architektury neomeodernistycznej. Jest to aktualnie temat powszechnej debaty społeczeństwa łódzkiego w odniesieniu do programu rewitalizacji przestrzeni miejskiej.

Abstract

The authors of the article would like to present contemporary architectural implementations from the Łódź agglomeration region, which were created in accordance with the ethical doctrine - pleasure and avoidance of unpleasantness are the most important values, purpose of life and motive of conduct. The analyzed objects were designed in the first two decades of the current century. Cubature objects as well as hedonistically shaped urban public spaces were evaluated. Construction documentation and critical user input were analyzed. The aim of the analysis is to assess the phenomenon of searching for a return to the nineteenth-century character of Łódź's buildings and the surrounding area perceived as hedonistic as opposed to critical attitude towards neomodernist architecture. This is currently the topic of widespread debate of the Łódź society in relation to the Urban Space Restoration program.

Słowa kluczowe: hedonizm, przestrzeń architektoniczna, awangarda XXI wieku, aglomeracja łódzka
Keywords: hedonism, architectural space, 21st century avant-garde, Łódź agglomeration

WSTĘP

Aby poprawnie ocenić pod kątem hedonizmu architekturę okresu ostatnich dwudziestu lat należy na wstępie określić jej genezę na przestrzeni ostatniego stulecia. Wyjaśnijmy pojęcie podstawowe, ustalmy definicję i spróbujmy ocenić wybrane realizacje pod kątem hedonizmu. Hedonizm to pogląd uznający przyjemność jako najwyższe dobro, jako cel życia. Dla przykładu filozofia Epikura opierała się na teorii, że całe dobro i zło wynika z odczuwania przyjemności i bólu. Określał, dobre jest to co przyjemne, złe jest to co bolesne. Przyjemność i ból były główną podstawą moralnego rozróżnienia między dobrem a złem. Od stuleci poszukiwano rozwiązań struktur budynków, jak i przestrzeni, dla zaspokojenia potrzeby przyjemnego spędzania czasu. Budowla pełniła podrzędną rolę wobec człowieka, użytkownika. *Spółeczeństwo musi zrozumieć, że dom, szkoła, szpital, koszary, teatr, most, szosa, tama na rzece, jak i dzieło architektoniczne, to prawie wiecznotrwale świadectwa kultury danej epoki (...)* O nas przyszłym pokoleniom będą opowiadać szkoły, szpitale i domy

Introduction

To correctly assess the architecture of the last twenty years in terms of hedonism, we must first determine its genesis over the last century. Let us explain the basic concept, formulate the necessary definition and try to evaluate selected projects in terms of hedonism. Hedonism is a view that recognises pleasure as the highest good, as the goal of life. For example, the philosophy of Epicurus was based on the theory that all that is good and bad results from the feeling of pleasure and pain. He determined that the good is pleasant and the bad is painful. Pleasure and pain were the main basis for the moral distinction between good and evil. Solutions for building structures and spaces have been sought for centuries to fulfill the need of spending time pleasantly. The building served the human user. *The society must understand that the home, school, hospital, barracks, theater, bridge, road, dam on the river, as well as architectural work, are almost eternal testimonies of the culture of a given area (...)* Schools, hospital, residen-

* Dr hab.inż arch. Joanna Olenderek prof. PŁ, Instytut Architektury i Urbanistyki Politechniki Łódzkiej / Joanna Olenderek, Ph.D., Eng., arch. prof. Lodz University of Technology, Institute of Architecture and Town Planning, Lodz University of Technology, Department of Designing Public Utilities, ORCID 0000-0003-3774-3986, e-mail: joanna.olenderek@p.lodz.pl

** Dr inż. arch. Maciej Olenderek, Instytut Architektury i Urbanistyki PŁ / dr inż. arch. Maciej Olenderek, assistant professor, Institute of Architecture and Town Planning, Lodz University of Technology, ORCID 0000-0001-6926-9735, e-mail: maciej.olenderek@p.lodz.pl

mieszkalne i dlatego chcemy, by szkoły te i dworce kolejowe były jak najlepsze. (Błaszczuk, 2010, s. 31) Dzisiaj możemy stwierdzić powrót do takich przestrzeni, mimo iż przez współczesnych przyjemność kojarzona jest z prywatnością. A zatem, czy hedonizm jako motywacja działalności twórczej, występuje w architekturze? Jeśli przyjmiemy, że hedonizm jest filozofią twórczą mającą na celu dążność do szczęścia, eudajmonię to sprawa wydaje się mniej oczywista. Ostatni wiek nie cechuje się powszechnym przyznawaniem się do dążeniu ku wyższemu sensom egzystencji. Być może poszukiwanie własnego szczęścia architektów poprzez twórczość wystarcza dla osiągnięcia maksymalizacji dobra. *Projektujący musi widzieć nie tylko płaszczyzny oddzielające budynek od otoczenia, ale w jednym spojrzeniu powinien ogarnąć układ konstrukcyjny, wszystkie wnętrza i wszystkie przegrody dzielące wielkie wnętrza na mniejsze. Musi być on zdolny nie tylko do zobaczenia w trójwymiarowy sposób domu lub miasta już zbudowanego, ale do wyobrażenia sobie w taki sposób domów i miast, które ma dopiero zbudować.* (Błaszczuk, 2010, s. 23) Metodyka zastosowana w artykule to porównanie wybranych obiektów użyteczności publicznej z rejonu Łodzi, realizowanych na przestrzeni ostatniego stulecia w odpowiedzi na oczekiwaną przez odbiorców przyjemność w obcowaniu z architekturą i użytkowaniu budynków. Autorzy przedstawiają zaledwie szkicowy przegląd postaw w praktyce twórczej architektów. Badanie nad tym problemem zainicjowane w artykule wymaga bowiem wielu dogłębnych analiz filozoficznych i socjologicznych. *Problemu, czy sztuka powinna być życiowo, praktycznie użyteczna, nie było wcale w starożytności, gdy pojęciem swym obejmowała też krawiectwo czy stolarstwo. Ale nie było go też później; można sądzić, że powszechny był pogląd taki: sztuka służy pięknu, urodzie życia; ale jeśli doraźnie, praktycznie czy społecznie, jest użyteczna, to tym lepiej. Nie jest to jej cel, ale pożądaný skutek. Zmieniło się to w XIX wieku, już w pierwszej połowie stulecia; wtedy powstało hasło „wyłącznie estetycznych” celów i skutków sztuki: „l’art. pour l’art., sztuka dla sztuki”. Równie dobrze, jeśli nie lepiej, można było dać hasło: piękno dla piękna. Socjolog wytłumaczy dlaczego pojawiło się właśnie w tym czasie i że pierwszą ojczyzną hasła była Francja.* (Tatarkiewicz, 1988. s.36) Artykuł podzielono na części związane z charakterystycznymi etapami historii ostatniego stulecia i na obowiązujące w tych okresach tendencje twórcze w architekturze. Do wstępnych badań przyjęto dla przykładu najbardziej znany i zbadany przez autorów rejon aglomeracji łódzkiej. Wydaje się być reprezentatywnym dla naszkicowania problemu i postawieniu pytań. Podjęto próbę pokazania ewentualnego związku między wartością moralną a maksymalizacją dobrobytu osobistego. Sądy wartościujące są z natury subiektywne. Istnieją zarówno praktyczne, jak i etyczne powody, aby zaplanować doświadczalnie globalny projekt dający poczucie szczęścia. Jednak argumenty etyczne bronią ontologii obiektywnych wartości od zarzutu próżnego subiektywizmu. Instrumentalna racjonalność programu tworzenia z powodów hedonistycznych wynika z analizy środków użytych do realizacji takiej architektury.

tial houses will tell about us to future generations and therefore we want these schools and railway stations to be the best. (Błaszczuk, 2010, p. 31) Today we see a return to such spaces, despite the fact that contemporary people associate pleasure with privacy. Therefore, does hedonism, as a motivation for creativity, appear in architecture? If we assume that hedonism is a creative philosophy aimed at the pursuit of happiness, eudaimony, the matter seems less obvious. The last century was not characterised by widespread admission to the pursuit of a higher purpose of existence. Perhaps the search for architects' own happiness through creativity is enough to achieve the maximum of good. *The designer must see not only the planes separating the building from its surroundings, but in one glance he should grasp the structural system, all the interiors and all the partitions dividing large interiors into smaller ones. He must be able not only to see a house or city already built in three dimensions, but to imagine in this way the houses and cities he has yet to build.* (Błaszczuk, 2010, p. 23)

The methodology used in the paper is a comparison of selected public facilities from the region of Łódź, built over the last century in response to the aesthetics expected by recipients in architecture and the utility of buildings. The authors present only a general overview of attitudes in the creative practice of architecture. The research initiated in the paper requires a lot of in-depth philosophical and sociological analysis. *In antiquity, there was no problem whether art should be useful in life, when it also included tailoring and carpentry. But he wasn't there later either; it can be assumed that the following view was common: knocking serves beauty, the beauty of life; but if temporarily, practically or socially, it is useful, so much the better. This is not its goal, but the desired effect. This changed in the nineteenth century, already in the first half of the century; it was then that the slogan of "purely aesthetic" goals and effects of art was created: "l'art. pour l'art., art for art". You might as well, if not better, give the slogan: beauty for beauty. The sociologist will explain why it appeared at this time and that the first homeland of the slogan was France.* (Tatarkiewicz, 1988. p. 36) The paper is divided into parts related to the characteristic stages of the history of the last century and the creative tendencies in architecture at that time. For preliminary research, the best-known and explored region (by the authors) of the Łódź agglomeration was selected. An attempt was made to demonstrate a possible relationship between moral value and the maximisation of personal well-being. Judgments of value are subjective by nature. There are both practical and ethical reasons to plan a global project that provides a sense of happiness. However, ethical arguments defend the ontology of objective values against the charge of vain subjectivity. The instrumental rationality of creating for hedonistic reasons results from the analysis of the means used to implement such architecture.

DRUGA POŁOWA XIX WIEKU

Łódź to miasto, które powstawało w XIX i na przełomie XIX i XX wieku. Bogaci fabrykanci włókienniczy budowali wtedy dla siebie reprezentacyjne rezydencje. Wielu tym budynkom nadano modny, secesyjny wygląd. (Stefański, 2018, s.97) Dotyczyło to także obiektów fabrycznych, które powstawały w centrum miasta, obok domów mieszkalnych swych właścicieli. Taki układ miasta sprawia, że Łódź ma niepowtarzalny charakter. Duża liczba secesyjnych obiektów oraz ich wysoki poziom artystyczny zadecydowały o przyjęciu jej w 2006 roku do Réseau Art Nouveau Network (organizacji zrzeszającej miasta secesyjne). Rzeczywiście łódzka secesja jest szczególna, a im dłużej się ją podziwia, tym więcej piękna wyłania się z i zza tych w większości szarych elewacji. Okres od drugiej połowy XIX wieku, na skutek szybkiego rozwoju rejonu Łodzi i okolicznych miast, obfitował w mnóstwo realizacji obiektów wznoszonych dla spełnienia życzeń zamożnej grupy fabrykanckiej i bogaczącej się mieszczańskiej. Potrzeba „pokazania się” była sprawą nadrzędną. Tutaj realizowano w pełni kanon filozofii epikurejskiej. Przy ulicy Piotrkowskiej 128 w 1904 roku została wzniesiona kamienica dla Alwiny i Gustawa Schichtów wg projektu Gustawa Landau-Gutentegera, który w oficynie budynku miał siedzibę pracowni architektonicznej. Trzy piętrowa kamienica z mansardowym dachem stanowi w łódzkiej architekturze przykład wczesnej secesji wiedeńskiej. W budynku o tradycyjnej formie twórca zastosował motywy secesyjne o charakterze geometrycznym i roślinnym oraz maski ludzkie i zwierzęce. Zwracają uwagę półkoliście zamknięte trójdzielne okna szczytów zwieńczone maskami bogini otoczonej liśćmi laurowymi oraz satyra w otoczeniu liści akantu. W tym samym roku wzniesiono przy ulicy Piotrkowskiej 37 kamienicę zaprojektowaną również przez Gustawa Landau-Gutentegera dla Dawida Szmulewicza. Jest to imponująca pięciokondygnacyjna, secesyjna kamienica czynszowa, zwiastująca swoją formą nadejście modernizmu, wzniesiona na planie prostokąta, z dwoma trzypiętrowymi oficynami od zachodu, ustawionymi skośnie do budynku frontowego i jedną poprzeczną zamykającą podwórze od zachodu. Wykusznik biegnący przez trzy piętra budynku frontowego został wsparty na wolutowych wspornikach nad parterem a u szczytu zwieńczono go balkonem. Nad najwyższą kondygnacją wzniesiono smukłą kopułę nakrytą hełmem. Nadproża okien fasady ozdobiono secesyjnymi ornamentami, takimi jak liście, wstęgi, głowy lwów i maski kobiece. Okna pierwszego, czwartego piętra i okna w górnej części wykusza zamknięto łukiem odcinkowym – spłaszczonym. Architekt zaprojektował również stolarkę drzwi i okien, bramę i kraty o delikatnym, charakterystycznym dla secesji rysunku. Zachowała się dekoracja bramy wjazdowej, balustrada schodów, a także sztukatorski wystrój pomieszczeń i klatek schodowych. Gustaw Landau-Gutenteger jako wybitny propagator secesji na łódzkim gruncie zaprojektował przede wszystkim obiekt stanowiący jeden z najlepszych przykładów architektury secesyjnej w Polsce i Europie czyli willę Leopolda Kindermana. Jest ona jednolita stylowo zewnętrznie i we wnętrzach. Elewacja budynku jest bogato zdobiona elementami roślinnymi. Do willi prowadzi

SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Łódź is a city that was founded in the late nineteenth and the early twentieth century. Rich textile manufacturers built formal residences for themselves at that time. Many of these buildings were given a fashionable, (Stefański, 2018, p.97) Art Nouveau appearance. This also applied to factory buildings that were built in the city centre, next to the residences of their owners. This arrangement of the city makes Łódź unique. A large number of Art Nouveau buildings and their high artistic level became that factor that determined its admission into the Réseau Art Nouveau Network (an organisation of Art Nouveau cities) in 2006. Indeed, Łódź's Art Nouveau is special, and the longer one admires it, the more beauty emerges from its mostly gray façades. The period after the second half of the nineteenth century, as a result of the rapid development of the region of Łódź and the surrounding cities, abounded in a multitude of buildings erected to fulfil the wishes of the wealthy factory owners' group and the increasingly wealthy middle-class. The need to 'show off' was paramount. Here, the canon of Epicurean philosophy was fully realised. At 128 Piotrkowska Street, a tenement house (1904) was erected for Alwina and Gustaw Schicht, designed by Gustaw Landau-Gutenteger, who had his architectural studio in the building's annex. A three-storey tenement house with a mansard roof is an example of early Viennese Art Nouveau in Łódź architecture. In the building, which has a traditional form, the artist used geometric and floral Art Nouveau motifs, as well as human and animal masks. Attention is drawn to the arched triple windows crowned with masks of the goddess surrounded by bay leaves and a satyr with acanthus leaves. In the same year, a tenement house at 37 Piotrkowska Street was erected, also designed by Gustaw Landau-Gutenteger for Dawid Szmulewicz. It is an impressive five-storey, Art Nouveau tenement house, heralding the arrival of Modernism with its form, erected on a rectangular plan, with two three-storey outbuildings from the west, diagonally facing the front and one transverse closing the yard from the west. A bay window installed through the three floors of the front building was supported by volute brackets above the ground floor and topped with a balcony at the top. Above the top floor, a slender dome covered with a tented roof was erected. The lintels of the façade windows were decorated with Art Nouveau ornaments, such as leaves, ribbons, lion heads and female masks. The windows of the first and fourth floor and windows in the upper part were closed with a segmental—flattened—arch. The architect also designed door and window frames, the gate and grilles with a delicate form, characteristic of Art Nouveau. The entrance gate decoration, stair railing, as well as the stucco décor of the rooms and staircases have survived. Gustaw Landau-Gutenteger, as an outstanding promoter of Art Nouveau in Łódź, primarily designed a building that is one of the best examples of Art Nouveau architecture in Poland and Europe, i.e. the villa of Leopold Kindermann. It is uniform in style both exter-

wejście z portykiem wspartym na rzeźbach dwóch jabłoni. Stąd jej inna nazwa – „willa pod jabłoniąmi”. Od strony ogrodu umieszczono „kuchenną” klatkę schodową w kształcie okrągłej wieżyczki. W jednym z naroży znajduje się rzeźba krasnala-atlanta. Wnętrza zdobione są secesyjną dekoracją stiukową w formie liści kasztanowca, kwiatów róży, jabłoni, maków. Zachowały się też oryginalne witraże: w oknie klatki schodowej, przedstawiający bosonogą kobietę w zielonej tunice i z kwiatami we włosach, jako wyobrażenie bogini poranków – Jutrzenki, o czym świadczy świecąca nad jej głową gwiazda zaranna oraz w parterowym salonie witraż z artystycznie przetworzonym widokiem na jezioro i zamek k. Montreux w Szwajcarii. Okna wili, zgodnie z założeniami architektury secesyjnej, mają różne kształty, nie ma dwóch identycznych, niektóre ostionięte są ozdobnymi kratami o falistych łukach. Od 1975 roku w willi mieści się oddział Miejskiej Galerii Sztuki (Galeria Willa). W latach 2010–2013 budynek przeszedł gruntowny remont renowacyjny. W 2015 roku budynek trafił na światową listę Iconic Houses. Lista obejmuje najlepsze obiekty współczesnej architektury spełniające określone kryteria: znany architekt, który miał wpływ na architekturę XX wieku, remont, który nie ingeruje w architekturę budynku i przeznaczenie obiektu na cele publiczne. W Łodzi pojawiają się obok wykwintnie zdobionych pałaców i kamienic otoczonych ogrodami, także parki publiczne mające ucieszyć i uprzyjemnić życie rzeszy robotników i przedstawicieli drobnego rzemiosła, codziennie tkwiących w tragicznych warunkach egzystencji. Przykładem takim może być założenie Parku Helenowskiego. To swego rodzaju wyzwolenie dla tej klasy społecznej. Mogą osiągnąć czegoś lepszego, pogodnego i radosnego. Jednym z typowych przykładów dla zilustrowania przedstawionego poglądu może być budynek pierwszego domu handlowego zrealizowany na skrzyżowaniu ulic: Piotrkowskiej i Tuwima / Przejazd /. Przy ul. Piotrkowskiej 98 (róg z ul. Tuwima) wznosi się okazały budynek dawnego Domu Handlowego Emila Schmechela, który otworzył Dom Handlowy oferujący luksusowe towary. Bystre oko obserwatora dojrzy na elewacji kartusz a w nim datę „1892”, jest to rok założenia firmy. Po zakończeniu II wojny światowej budynek dalej pełnił funkcje Domu Handlowego pod nazwą „Dom Buta”. W roku 1990 strawił go pożar. Do odbudowy przystąpiono w połowie lat 90. zachowując tylko oryginalną, zewnętrzną strukturę budynku. W jego „środek” wkomponowano nowoczesny, szklany budynek. Następnie w 1999 r. otwarto w nim Galerię Centrum, która funkcjonowała do 2003 r. Dawny Dom Handlowy Schmechela jest wpisany do rejestru zabytków. *Po II wojnie światowej budynek nadal pełnił funkcje handlowe, znany jako „Dom Buta”. Zniszczony przez pożar w 1990 r. stał nie użytkowany przez dłuższy czas. W połowie lat dziewięćdziesiątych rozpoczęto jego przebudowę. Zachowano przy tym zewnętrzną formę budynku, wbudowując w starą strukturę wielokondygnacyjną bryłę, pokrytą szkłem zwierciadlanym. Przekształcony w nowoczesne centrum handlowe obiekt w 1999 r. oddano do użytku jako Galerię Centrum (która na początku 2003 r. opuściła budynek).* (Stefański, 2008, s. 97) [il. 1]

nally and internally. The building's façade is richly decorated with floral elements. An entrance with a portico supported by the sculptures of two apple trees leads to the villa. Hence its other name—'the villa under the apple trees'. From the garden side there is a 'kitchen' staircase in the shape of a round tower. In one of the corners there is a sculpture of dwarf. The interiors are decorated with Art Nouveau stucco decorations in the form of chestnut leaves, rose flowers, apple trees, and poppies. The original stained-glass windows have also been preserved: in the staircase window, depicting a barefooted woman in a green tunic with flowers in her hair, as an image of the goddess of the morning—Jutrzenka—as evidenced by the shining star above her head, and in the ground-floor living room with an artistically processed view of the lake and a castle near Montreux, Switzerland. The windows of the villa, according to the Art Nouveau architecture, have different shapes, neither are identical, some are protected by decorative grilles with wavy arches. A branch of the Municipal Art Gallery (Galeria Willa) has been located in the villa since 1975. In the years 2010–2013, the building underwent a major renovation. In 2015, the building was added to the Iconic Houses list. The list includes the best cases of modern architecture that meet certain criteria: a well-known architect who influenced the architecture of the twentieth century, having undergone renovation that does not interfere with the architecture of the building and the design of the building for public purposes. In Łódź, next to exquisitely decorated palaces and tenement houses surrounded by gardens, there are also public parks intended to improve the lives of workers and small craftsmen who have to deal with poor living conditions every day. An example of this could be Helenowski Park. It is a kind of liberation for this social class. They can reach something better, cheerful and joyful. One of the typical examples to illustrate the view presented can be the building of the first department store constructed at the intersection of Piotrkowska and Tuwima / Przejazd / streets. At 98 Piotrkowska St (corner of Tuwima Street) is the impressive building of the former Emil Schmechel's Department Store, which sold luxury goods. The sharp eye of the observer will see the cartouche on the façade and the date '1892', which is the year the company was founded. After the end of the Second World War, the building continued to function as a Department Store under the name 'Dom Buta'. In 1990, a fire consumed it. Its reconstruction began in the mid-90s, maintaining only the original, external structure of the building. A modern, glass building is integrated into its 'centre'. Then, in 1999, Galeria Centrum was opened there and operated until 2003. The former Schmechel's Department Store is listed in the register of monuments. *After World War II, the building was still used for commercial purposes, known as the „Buta House”. Destroyed by a fire in 1990, it remained unused for a long time. Its reconstruction started in the mid-nineties. At the same time, the external form of the building was preserved, incorporating a multi-storey block covered with mirror glass into*

il. 1. Dom handlowy Emila Schmechela „Dom Buta”, fot. autorzy / Emil Schmechel Department Store ‘Dom Buta’, photo by the authors

il. 2. Park Ludowy im Marszałka Józefa Piłsudskiego na Polesiu Konstantynowskim, fot. lot. Mgr Wiesław Stępień / Marshal Józef Piłsudski People’s Park at Polesie Konstantynowskie, air photo by mgr Wiesław Stępień

LATA MIĘDZYWOJENNE

Odmienne prezentuje się architektura lat 20 tych i 30 tych po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Idea dominująca to próba odnalezienia stylu polskiej architektury poprzez poszukiwanie i stosowanie elementów narodowych w detalowaniu budowanych struktur. Przestrzenie także nawiązywały do szczęścia zdobytej niepodległości. W następstwie awansu administracyjnego Łodzi, początkowo w 1919 roku wydzielonej w powiat grodzki, a w rok później ustanowionej po raz pierwszy w dziejach miasta, stolicą jednostki terytorialnej wyższego rzędu – nowo utworzonego województwa łódzkiego, zaistniała pilna potrzeba rozbudowy dotychczas ubogiej struktury przestrzeni o charakterze publicznym. I to struktury w szerokim tego słowa znaczeniu (place, ulice wielkomiejskie, punkty węzłowe, tereny otwarte, etc.) i pełnym zakresie obiektów o przeznaczeniu publicznym. Począwszy od gmachów służb państwowych, urzędów i instytucji publicznych, poprzez obiekty służące oświacie, nauce, wychowaniu i kulturze, obiekty służące higienie, zdrowiu, opiece społecznej i rekreacji, po obiekty sakralne, pomniki czy wreszcie obiekty handlowe i służące infrastrukturze miejskiej. Nadaniu Łodzi godności miasta wojewódzkiego towarzyszyło bowiem erygowanie diecezji łódzkiej, jak również utworzenie garnizonu łódzkiego, co podniosło jej rangę w hierarchii administracji kościelnej i wojskowej.

Analiza zrealizowanych w Łodzi II Rzeczypospolitej obiektów o przeznaczeniu publicznym pod kątem ich

the old structure. Converted into a modern shopping center, the facility was put into use in 1999 as Galeria Centrum (which left the building at the beginning of 2003). (Stefański, 2008, p. 97) [Fig. 1]

INTERWAR YEARS

The architecture of the 1920s and 1930s, after Poland regained independence, is different. The dominant idea was an attempt to find the style of Polish architecture by searching for and using national elements in the details of the structures being built. The spaces also referred to the happiness of regained independence. Following the administrative promotion of Łódź, initially separated in 1919 into a township, and a year later established for the first time in its history as the capital of a territorial unit—the newly created Łódź Voivodeship—there was an urgent need to expand the poor structure of its public space. These were structures in the broad sense of the word (squares, metropolitan streets, transport hubs, open areas, etc.) and a full range of public buildings. Starting with state services, offices and public institutions, through buildings for education, science and culture, health, social care and recreation, to churches, monuments, and finally commercial and urban structures. Upgrading Łódź to a voivodeship city was accompanied by the establishment of a diocese as well as the creation of a garrison, which raised its rank in the ecclesiastic and military administration.

An analysis of public and commercial buildings constructed in Łódź in the Second Polish Republic in

cech charakterystycznych dla nurtów twórczych tego okresu wskazuje, że niezależnie od uwarunkowań programowo-funkcjonalnych, w każdej z grup typologicznych znajdujemy realizacje kształtowane zarówno wg zasad tradycjonalizmu, jak i nowatorstwa, przy czym tendencja tradycjonalistyczna dominowała w architekturze budynków szkół. Tendencja przejściowa między tradycjonalizmem a nowatorstwem występuje w równej mierze wśród obiektów w każdej grupie typologicznej. Tendencja nowatorska najwcześniej pojawia się w realizacjach gmachów służb publicznych, budynkach służących nauce i kulturze, obiektach szpitalnych, kościołach katolickich, budynkach przemysłowych i halach targowych.

Tendencja nowatorska pojawiała się stopniowo, począwszy od powrotu do upraszczania elementów formy zewnętrznej, przez racjonalizację struktury programowo-funkcjonalnej, budowlano-konstrukcyjnej i jednoczesne stosowanie szlachetnych materiałów wykończeniowych oraz wysokiego standardu wyposażenia, po uznanie funkcji za wiodący czynnik kształtowania układu przestrzennego obiektu, jego konstrukcji i formy architektonicznej. Gmach P.Z.U., „Polska Y.M.C.A.”, Dom Pomnik im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Okręgowy Szpital Wojskowy im. Generała Felicjana Sławoja-Składkowskiego, Miejska Biblioteka Publiczna im. Marsz. Józefa Piłsudskiego oraz ukończony w okresie powojennym gmach Wolnej Wszechnicy Polskiej stanowią przykłady typowe dla przynależnego tendencji nowatorskiej modernizmu. Znamienne jest, iż koncepcje trzech ostatnich z wyżej wymienionych obiektów pochodzą z pracowni warszawskich architektów i zostały wyłonione z otwartych Powszechnych Konkursów Architektonicznych. Fakt ten potwierdza tezę o wielkiej roli konkursów w propagowaniu nowatorskiej myśli architektonicznej i kształtowaniu prekursorskich rozwiązań. Miało być radośnie, pogodnie i narodowo. Lata 30-te to rozwój idei przyjemnej architektury. Hedonizm w architekturze okresu po odzyskaniu niepodległości to wyraz uwolnienia, radości, wolności. Należy ocenić to jako naturalne zachowanie kreatorów przestrzeni. W połowie lat trzydziestych odchodzimy od stylu narodowego, dorasta nowe pokolenie. Trafiają do kraju idee architektury międzynarodowej, globalnej. Ma ona też być radosna, czysta, mechaniczna w swej użyteczności. Widoczne są wpływy modernistów z Bauhausu i Le Corbusiera. Idee takich twórców jak Eileen Gray niestety nie dotarły wystarczająco do naszego państwa, aby wpłynąć na projektowanie architektury pełnej czułości. W tym czasie powstają również przestrzenie dla rekreacji i radości mieszczan. Istniejący układ miejskich terenów zielonych, wzbogacony o nowo powstający, olbrzymi Park Ludowy im. Marszałka Józefa Piłsudskiego na Polesiu Konstantynowskim, powiązany został z kompleksem Lasu Łagiewnickiego i prywatnym parkiem Heinzlów na Julianowie. Park został założony na olbrzymim (237 ha), zlokalizowanym w zachodniej części miasta, obszarze ograniczonym od północy Aleją (obecnie ulicą) Srebrzyńską, od wschodu Aleją Unii sąsiadującą z terenami PKP Łódź-Kaliska, od południa ulicami Karolewską i Krzemieniecką, przechodzącą od zachodu w Aleję Zdrowie, biegnącą równoległe do ko-

terms of their characteristics for the creative trends of this period indicates that, regardless of programmatic and functional determinants, in each of the typological groups we find projects shaped according to the principles of both traditionalism and innovation, with a tendency for tradition to dominate the architecture of school buildings. A temporary trend between traditionalism and innovation was found to occur equally among the buildings in each typological group. The innovative tendency first appeared in the construction of public service buildings, science, culture and hospital facilities, Catholic churches, industrial buildings and market halls.

Innovative tendency appeared gradually, from the return to simplifying elements of the external form, through the rationalization of program-function, building and construction structure and the simultaneous use of quality finishing materials and equipment, to the recognition of the function as the leading factor in shaping the object's spatial layout, its construction and architectural form. The PZU building, the Polish YMCA, the Marshal Józef Piłsudski House Monument, the General Felicjan Sławoj-Składkowski District Military Hospital, the Marshal Józef Piłsudski Municipal Public Library and the building of Wolna Wszechnica Polska completed during the post-war period are typical examples of innovative Modernism. It is significant that the conceptual designs of the last three of the above-mentioned buildings came from the studios of Warsaw architects and were selected through open Universal Architectural Competitions. This fact confirms the great role of competitions in promoting innovative architectural thought and the shaping of precursory solutions. It was to be joyful, cheerful and patriotic. The 1930s were a time of developing the idea of pleasant architecture. Hedonism in architecture of the period after regaining independence is an expression of liberty, joy and freedom. This should be treated as the natural behaviour of space creators. In the mid-thirties we move away from the national style, a new generation is growing up. The ideas of international and global architecture come to the country. It should now be joyful, clean, mechanical in its usefulness. The influence of Modernists from the Bauhaus and Le Corbusier is visible. The ideas of such artists as Eileen Gray, unfortunately, did not penetrate our country deep enough to influence the design of an architecture that would be full of sensibility. At this time, spaces for the recreation and joy of the townspeople were created as well. The existing layout of urban green areas was enriched by the newly emerging and extensive Marshal Józef Piłsudski People's Park in Polesie Konstantynowski connected with the Łagiewnicki Forest complex and the private Heinzl Park in Julianów. The park was founded on a large area (237 ha), located in the western part of the city, which bordered Srebrzyńska Avenue (now a street) from the north, Unia Avenue from the east, adjacent to the PKP Łódź-Kaliska, its border from the south runs along Karolewska and Krzemieniecka streets, passing from the west into Zdrowie Avenue, running parallel to the

ryta rzeki Łódki, do której na tym odcinku wpada rzeka Bałutka. Zbliżony do półkola teren został poprzecinany promieniami wychodzącymi z placu alejami Retkińską, 11 Listopada i Gen. Orlicz-Dreszera. Inne drogi przebiegają półkolem z południa na północ. Wśród nich Aleja Średnicowa, Zdrowie i Krzemieniecka, przesunięta w 1949 roku w kierunku południowo-zachodnim, kiedy 9 ha obszaru Ogrodu Botanicznego (obecnie im. Jakuba Mowszowicza), przyłączono do Ogrodu Zoologicznego. Po wojnie poszerzono znacznie główną arterię komunikacyjną, wyposażoną w torowisko tramwajowe, łączącą park z miastem, tj. obecną ulicę Konstancyńską. Z planowanych pierwotnie obiektów zrealizowano, zlokalizowany w południowo-wschodnim narożniku parku przy skrzyżowaniu ulicy Karolewskiej z Aleją Unii, Stadion ŁKS z (nieistniejącą obecnie) usytuowaną w pobliżu wieżą spadochronową. W części zachodniej, pomiędzy Aleją Retkińską, ulicami Krzemieniecką i Konstancyńską oraz Aleją Średnicową, utworzono Ogród Zoologiczny. W jego sąsiedztwie, po przeciwnej stronie Alei Średnicowej, założono Ogród Dendrologiczny oraz Luna-Park, a po wschodniej stronie Alei Retkińskiej Rezerwat Przyrodniczy. Przy Alei 11 Listopada (ob. ulicy Konstancyńskiej) urządzono Ogród Jordanowski. Wydzielono zespół boisk ze stadionem reprezentacyjnym, projektowany w ramach, zajmującego północną część terenu, między Aleją Gen. Orlicz-Dreszera a ulicą Srebrzyńską, Parku Sportowego. W obszarze sąsiadującego z nim od południa i wschodu planowanego Parku Wypoczynkowego wykonano ciąg, przewijających się wśród drzew, rozlewisk stawowych z plażą, kajakami i łódkami i tor największym ze zbiorników. Wybudowano tor saneczkowy i strzelnicę małokalibrową. Od zachodu ukształtowano Park Leśno-Wypoczynkowy. W pasie między Aleją Unii a terenami PKP Łódź-Kaliska założono ogródki działkowe. Niestety, nie urządzono obszernych terenów wystawowych w rejonie stadionu ŁKS, przewidzianych jako Park Wystawy Stałej przyległy do alei Unii (w okresie powojennym wzniesiono tu zespół basenów pod nazwą „Kąpielisko Fala”) oraz Park Wystawy Periodycznej dostępny z ulicy Krzemienieckiej. Nie założono Ogrodu Botanicznego z palmiarnią, zaplanowanego vis a vis Ogrodu Dendrologicznego, nie wybudowano pozostałych obiektów kubaturowych, jak Dom Ludowy czy pawilony parkowe o różnorodnym przeznaczeniu, nie wzniesiono Łuku Triumfalnego, Pomnika Wolności, Obelisku, a jedynie Pomnik Poległych. Ten jeden z największych parków w Europie, zaprojektowany na terenie lasu miejskiego wykorzystuje naturalne zasoby przyrodnicze obszaru. Od strony południowo-zachodniej, przylegającej do ulicy Krzemienieckiej, utworzono rezerwat przyrodniczy - pozostałość dawnej puszczy łódzkiej, charakteryzującej się różnymi siedliskami o bogatym drzewo- i krzewostanie i zachowanym runie leśnym. Na uwagę zasługuje fakt, że przez część leśną parku przebiega północna granica zasięgu jodły pospolitej w Europie. W ramach Ogrodu Dendrologicznego zgrupowano cenne gatunki drzew i krzewów. Ogólne zadrzewienie parku ma charakter lasu o pospolitym drzewostanie. Rzadsze okazy dendrologiczne spotykamy wokół stawów i boisk. Również na terenie gospodarczym, w rejonie dawnej Leśniczówki

Łódka River riverbed, where the Bałutka River flows into this section. The area close to the semicircle was intersected radially by the Retkińska, 11 Listopada and Generała Orlicz-Dreszera Avenues (from the square). Other roads run semicircularly from south to north. Among them, Średnicowa, Zdrowie and Krzemieniecka Avenues, moved in 1949 to the southwest, when 9 ha of the Botanical Garden (currently named after Jakub Mowszowicz) were joined to the Zoological Garden. After the war, the main communication artery (tram track), connecting the park with the city—currently Konstancyńska Street, was significantly expanded. Of the originally planned facilities, completed ones include the ŁKS Stadium with a parachute training tower nearby (disassembled), located at the intersection of Karolewska Street and Unia Avenue, in the south-eastern corner of the park. In the western area, between Retkińska and Średnicowa Avenues, Krzemieniecka and Konstancyńska Streets, a Zoological Garden was created. In its vicinity, on the opposite side of Średnicowa Avenue, a Dendrological Garden and Luna-Park were established, and on the eastern side of Retkińska Avenue a Nature Reserve. At 11 Listopada Avenue (currently Konstancyńska Street) a Jordan Garden was created. A complex of sport fields (Sports Park) with a representative stadium has been separated, designed as part of the northern area, between the Generała Orlicz-Dreszera Avenue and Srebrzyńska Street. In the area of the planned Recreation Park adjacent to it from the south and east, a series of ponds among the trees with a beach, kayaks and boats at the largest of the reservoirs were built. A luge track and a small shooting range were added as well. The Forest and Recreation Park was formed from the west. Allotments were established on the land between Unii Avenue and PKP Łódź-Kaliska. Unfortunately, no extensive exhibition grounds were arranged in the area of the ŁKS Stadium, intended as the Permanent Exhibition Park adjacent to the Unia Avenue (in the post-war period, a swimming pool complex was erected here under the name Kąpielisko Fala) and the Periodic Exhibition Park accessible from Krzemieniecka Street. The Botanical Garden with the palm house was not established, planned opposite the Dendrological Garden, no other cubature buildings, such as the People's House or park pavilions with various functions, were not erected, the Triumphal Arch, the Monument of Freedom, the Obelisk were not built, only the Monument to the Fallen was created. One of the largest parks in Europe, designed in an urban forest, it uses the natural resources of the area. From the south-west side, adjacent to Krzemieniecka Street, a nature reserve was created—a remnant of the former Łódź forest, characterised by various habitats with a wealth of trees, bushes and preserved forest undergrowth. It is worth noting that the northern part of the European fir range is a part of the forest in the park. Valuable species of trees and shrubs have been grouped as part of the Dendrological Garden. The general tree cover of the park is of the common

i szkółki miejskiej, występują ciekawe okazy. Z planowanych zamierzeń zrealizowano obsadzenia głównych ulic i alei parkowych. Obszary zieleni rekreacyjnej wyznaczono również na niezagospodarowanych terenach wzdłuż cieków wodnych w dolinach Sokołówki, Łódki i Jasienia. Park im. Marszałka Józefa Piłsudskiego to rozległe założenie okalające aglomerację od zachodu, oparte o istniejące obok tereny leśne. Złożenie to jest jednak odmiennie niż założenia parkowe XIX wieku. Daje realne poczucie radości z przynależności wszystkich klas społecznych do państwa polskiego. [il.2]

Awans Łodzi w hierarchii administracji państwowej wymagał szerokich działań kreatywnych w obszarze tworzenia gmachów służb państwowych, miejskich, urzędów i instytucji publicznych. Wśród obiektów związanych bezpośrednio z nową funkcją Łodzi jako ośrodka dyspozycyjnego administracji państwowej i miejskiej na uwagę zasługują m.in. Gmach Izby Skarbowej, Gmach Sądów, Siedziba P.A.S.T., czy najbardziej epatujący ideami Bauhausu budynek Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych przy Al. T. Kościuszki 57. Zaprojektowany pierwotnie jako wolnostojący wieżowiec przez Wacława Rytla, został wzniesiony w błyskawicznym tempie w latach 1929-30. Projekt struktury konstrukcyjnej i obliczenia statyczne sporządził wybitny polski inżynier statyk, profesor Stefan Bryła. W trakcie realizacji zamiast poddasza wybudowano siódme piętro, przekraczając planowaną wysokość o blisko trzy metry. Dopiero w 1932 roku wieżowiec otoczono niższymi bryłami bocznymi, dopełniając linię pierzei Al. T. Kościuszki. Obiekt, którego wysokość wynosi 32 m, był w okresie międzywojennym (obok hotelu „Savoy”) najwyższym budynkiem w Łodzi. Obecnie jest zajmowany przez Powszechny Zakład Ubezpieczeń S.A. powstały w 1992 roku w wyniku przekształcenia, istniejącego od 1952 roku, Państwowego Zakładu Ubezpieczeń. Rzut jest założony na planie nieforemnego wieloboku. Wejście frontowe znajduje się w osi głównej, z podcienia o trzech słupach. Prostokątny hol z trójbiegową klatką schodową i dźwigiem osobowym umieszczono w centralnej części. Z rozłożonych wokół holu pomieszczeń biurowych na uwagę zasługuje, położona osiowo w głębi, sala ośmiokątna. Bryła budynku jest rozczłonkowana. Ośmiokondygnacyjny, podpiwniczony korpus główny wcinają się trójkątnym dziobem frontowym w czterokondygnacyjne, podpiwniczone części boczne. Stylistyka elewacji podkreśla ukształtowanie brył. Ekspresja form spotęgowana została tarasami dachowymi i nawiązującą do okrętowego gniazda bocianiego maszynownią dźwigu. Rytmicznie rozmieszczone otwory okienne ujęto w lekko wysunięte lub cofnięte płaszczyzny między- i podokienne. W rejonie frontowego wejścia znajdują się witryny a od strony dziedzińca okna narożne. Obiekt wzniesiono w konstrukcji szkieletowej, żelbetowej, wypełnionej cegłą. Zastosowano stropy ogniotrwałe. Klatka schodowa, schody, balustrady, płyty dachowe są żelbetowe monolityczne, drzwi wejściowe, frontowe stalowe zaszkłone z okuciami ze stali niklowanej. Elementy wystroju wewnątrz zostały utrzymane w stylistyce detalu „okrętowego”. [il.3] Wśród obiektów służących wychowaniu i kulturze na uwagę zasługuje budynek zaprojektowane przez Wiesła-

type. Rare specimens are found around ponds and playing fields. Interesting specimens also occur in the area of the former Leśniczówka and forest nursery. Areas of recreational greenery were designated in undeveloped areas along Sokołówka, Łódka and Jasień watercourses. Marshal Józef Piłsudski Park is a vast complex surrounding the agglomeration from the west. However, this complex is different than the nineteenth century parks. It provides a real sense of joy of belonging, no matter the social class. [Fig.2]

The promotion of Łódź in the state administration hierarchy required extensive activities in the area of creating state buildings and municipal services, offices and public institutions. Among the facilities directly related to the new function of Łódź that deserve attention is the Tax Chamber, the Court, the headquarters of PAST, or the most impressive building following Bauhaus ideas—the Universal Mutual Insurance Company at 57 T. Kościuszki Avenue. Originally designed as a free-standing tower block by Wacław Rytel, it was erected at a rapid pace between 1929 and 1930. The design of the structure and calculations were prepared by outstanding Polish static engineer Professor Stefan Bryła. (Stefański, Ciarkowski, 2018, p.78) During the construction, instead of an attic, the seventh floor was built, exceeding the planned height by almost three metres. It was not until 1932 that the tower was surrounded by lower side blocks, completing the frontage of T. Kościuszko Avenue. The building, whose height is 32 m, was (next to the Savoy hotel) the highest building in Łódź during the interwar period. Currently, it is occupied by the Common Insurance Company S.A. established in 1992 as a result of the transformation of the State Insurance Company, which had existed since 1952. The design is based on an irregular polygonal plan. The front entrance is located in the main axis with a three-pillar arcade. A rectangular hall with a three-level staircase and a passenger lift is located in the central part. The office space arranged around the hall is noteworthy, as it is an octagonal, axially placed room situated deeper into the building. The body of the building is fragmented. The eight-storey, basement-equipped main body is cut with a triangular front bow into the four-storey, basement-equipped side parts. The style of the façade emphasizes the shape of the blocks. The expression of the forms was intensified by roof terraces and alludes to a crow's nest (crane engine room). Regularly arranged window openings were enclosed in slightly protruding or recessed inter- and under-window surfaces. There are windows in the front entrance area and corner windows from the courtyard side. The building was erected in a reinforced concrete frame structure, filled with brick. Fireproof ceilings were used. Staircase, stairs, balustrades, roof panels are made from monolithic reinforced concrete, the front door is glazed steel with nickel-plated steel fittings. Elements of interior design have been kept in the style of a 'ship's' detail. [Fig. 3]

Among the facilities for education and culture, the building designed by Wiesław Lisowski deserves

il. 3. Gmach Państwowego Zakładu Ubezpieczeń przy Al. Kościuszki w Łodzi, fot. autorzy / State Insurance Company at Kościuszki Avenue in Łódź, photo by the authors

il. 4. Gmach „Polska Y.M.C.A.” przy ul. Tarugutta w Łodzi, fot. autorzy / ‘Polish YMCA’ at Tarugutta St in Łódź, photo by the authors

wa Lisowskiego. Y.M.C.A. (Young Men’s Christian Association – Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej) to organizacja założona w 1844 roku w Londynie Jej polski oddział został oficjalnie utworzony w 1923 roku. Związek Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska Y.M.C.A.” rozwinął pracę kulturalno-oświatową, mającą na celu wszechstronny rozwój ciała, rozumu i ducha również wśród młodzieży pracującej w Łodzi. Siedzibę postanowiono wybudować na działce, zakupionej w 1930 roku, położonej w śródmieściu w rejonie ogródka Grand Hotelu i ogrodu przy willi Meyera. Projekt gmachu zlecono Wiesławowi Lisowskiemu. Jego pierwotna wersja, utrzymana w duchu tradycjonalizmu, została zarzucona. Ostatecznie w 1932 roku rozpoczęto realizację obiektu wg dokumentacji stanowiącej adaptację amerykańskiego projektu, mieszczącego się w konwencji stylistycznej ówczesnej awangardy architektonicznej, zawierającego bogaty program: pływalnię, 2 sale gimnastyczne, łaźnię, natryski, poradnię lekarską, bibliotekę z czytelnią, pokoje zebrania, pokoje klubowe, sale wykładowe, hotel na 120 miejsc, lokale gastronomiczne. W 1935 roku oddano do użytku znaczną część budynku. Gmach „Polska Y.M.C.A.” w Łodzi uważany był za najładniejszą i najlepiej wyposażoną siedzibę Związku Młodzieży Chrześcijańskiej w międzywojennej Europie. [Ryc.5] Według statystyk codziennie w zajęciach uczestniczyło 1450 osób. W okresie II wojny światowej w obiekcie funkcjonował klub dla oficerów niemieckich. Po 1945 roku Y.M.C.A. kontynuowała inwestycję. W 1947 roku zakazano organizacji Y.M.C.A. prowadzenia działalności na terenie Polski. Właścicielem nieruchomości został Skarb Państwa, a gmach przemianowano na Miejski Dom Kultury im. Juliana Tuwima, mieszczący Pałac Młodzieży i teatr „Rozmaitości”. W 1990 roku nastąpiło reaktywowanie Związku Młodzieży Chrześcijańskiej „Polska Y.M.C.A.” Oddział Łódź. W 1993 roku zwrócono obiekt pierwotnemu właścicielowi. Obecnie gmach, o wielkim znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego miasta, jest podnajmowany różnorodnym użytkownikom, którzy nieskoordynowanymi działaniami modernizacyjnymi niszczą wartość społecz-

attention. The YMCA (Young Men’s Christian Association) is an organisation founded in 1844 in London. Its Polish branch was officially opened in 1923. The Union of Christian Youth ‘Polish YMCA’ aimed at comprehensive development of the body, mind and spirit. It was decided to build its headquarters on a plot of land purchased in 1930, located downtown in the area around the Grand Hotel and the Meyer’s villa garden. Wiesław Lisowski was commissioned to the building. The original version, maintained in the spirit of traditionalism, was abandoned. Finally, in 1932, the construction of the building began according to documentation that was an adaptation of an American design, which was in the stylistic convention of the avant-garde, containing a rich programme: a swimming pool, two gyms, baths, showers, a medical clinic, a library with a reading room, meeting rooms, club rooms, lecture rooms, a hotel for 120 guests, catering facilities. In 1935, a significant part of the building was opened. The ‘Polish YMCA’ building in Łódź was considered the most beautiful and best-equipped headquarters of the Christian Youth Union in interwar Europe. According to statistics, 1,450 people attended its classes daily. During the Second World War, a club for German officers operated in the building. The YMCA continued the project after 1945. In 1947, the YMCA was banned in Poland. The property was taken by the State Treasury, and the building was renamed the Municipal Culture Centre of Julian Tuwim, housing the Youth Palace and the ‘Diversity’ theatre. In 1990, the Christian Youth Union ‘Polish YMCA’ was reactivated (Łódź branch). In 1993, the building was returned to its original owner. At present, the edifice, of great importance to the city’s cultural heritage, is rented to various people, who actions destroy the social value and the spatial and aesthetic values of this wonderful building with uncoordinated modernisation. The edifice located in the city centre completely fills the rectangular plot limited by S. Moniuszki and R. Traugutta Streets

ną i walory przestrzenno-estetyczne tego wspaniałego założenia. Gmach usytuowany w centrum miasta, całkowicie wypełnia prostokątną działkę ograniczoną ulicami S. Moniuszki i R. Traugutta oraz pasażem pieszym w ramach wewnętrznej ulicy Hotelowej. Wejście główne od strony ulicy S. Moniuszki 4a. Zespół teatralny dostępny z przedpola-placu z pomnikiem-popiersiem Juliana Tuwima (w południowym rejonie pasażu pieszego). Rzut jest generalnie zwarty, ale o swobodnej kompozycji wewnętrznej, z różnorodnością poziomów i półpoziomów, wielotraktowy, Układ planu oparto o zasadę grupowania pomieszczeń w bloki funkcjonalne, rozłożone wzdłuż korytarzy i wokół dwóch patii wewnętrznych (w celu optymalnego doświetlenia). Bryła jest rozczłonkowana, generalnie czterokondygnacyjna, podpiwniczona, bardzo dynamiczna. Stanowi połączenie różnorodnych w planie i wysokościach, zależnie od funkcjonalnego przeznaczenia, wzajemnie przenikających się prostopadłościaków. Dachy są płaskie. Elewacje w strefie parturu rytmicznie podzielono wąskimi pionowymi lizenami, przekształconymi od strony ulicy R. Traugutta w filary głębokiego podcienia. Wyższe kondygnacje ukształtowano w układzie pasmowym, podkreślonym odcinkowymi gzymsami nadokiennymi, belkami spinającymi słupki pergoli tarasu frontowego i pergoli stanowiącej kontynuację podcienia od strony ulicy R. Traugutta. Sposób grupowania i krój okien oraz kolorystyka tynku elewacyjnego podkreślają dualizm stylistycznej artykulacji ścian (wertykalizm przyziemia - horyzontalizm partii wyższych). *Gmach ten to z pewnością jedno z najważniejszych dzieł lat międzywojennych związanych z nurtem modernistycznym.* (Stefański, Ciarkowski, 2018, s.80) [il. 4]

PIERWSZE LATA POWOJENNE

Kilka pierwszych lat powojennych w Łodzi, która nie była zniszczona działaniami zbrojnymi dawało szansę tworzenia dobrej architektury. Analiza uwarunkowań lokalnych w aspekcie dziejów przekształcania struktury przestrzennej powojennej Łodzi niezbicie wskazuje na potrzebę ochrony obiektów, które zostały zrealizowane w myśl zasad przyświecających twórcom międzywojennym. Jak wspomniano Łódź jest miastem o stosunkowo krótkiej historii kształtowania wielkomiejskiej przestrzeni. Pierwszy, burzliwy i spontaniczny okres rozwoju związany był z rewolucją przemysłową. Drugi etap, tym razem już planowego przekształcania przestrzeni miasta, nastąpił w okresie międzywojennym, kiedy to Łódź nominowano do rangi ośrodka wojewódzkiego II RP. Lata 1945-61 to okres, w którym w Łodzi występowały równolegle oba czynniki miastotwórcze, tj. rozwój przemysłu w nowych uwarunkowaniach Polski Ludowej oraz rozbudowa funkcji administracyjnych stolicy województwa. Znamiennym jest fakt, że aż do 1961 r. jedynym dokumentem merytoryczno – formalnym do podejmowania prawomocnych decyzji z zakresu planowego zagospodarowania miasta był zatwierdzony w 1935 r. *Ogólny plan zabudowania m. Łodzi*, opracowany pod kierunkiem profesora Tadeusza Tołwińskiego. Czy i na ile fakt ten miał wpływ na kreowanie formy wznoszonych wówczas obiektów? Czy ich wyraz architektoniczny

and a pedestrian passage within the inner Hotelowa Street. The main entrance is located at 4a S. Moniuszki Street. The theatre complex is accessible from the foreground-square with the monument-bust of Julian Tuwim (in the southern area of the pedestrian passage). The design is mostly compact, with a loose internal composition, a variety of levels and semi-levels. The layout of the plan is based on the principle of grouping rooms into functional blocks, distributed along corridors and around two internal patios (for optimal lighting). The block is fragmented, mostly four-storey with a basement. It is a combination of various planes and heights, depending on the functional purpose, interpenetrating cuboids. The roofs are flat. The façades on the ground floor were evenly divided by narrow vertical lesenes, transformed from the side of R. Traugutta Street into a shaded arcade. The upper floors are sequentially shaped, underlined by staple window cornices, beams supporting the posts of the front terrace pergolas into the arcade from the side of R. Traugutta Street. The manner of assembling and the cut of the windows and the colours of the façade plaster emphasise the dualism of the stylistic articulation of the walls (the verticalism of lower parts—the horizontalism of the upper parts). *This building is certainly one of the most important works of the interwar period related to the modernist trend.* (Stefański, Ciarkowski, 2018, p.80)[Fig. 4]

FIRST POST-WAR YEARS

The first few post-war years in Łódź, which was not damaged by military operations, provided an opportunity to create decent architecture. The analysis of local conditions in the aspect of the history of transforming the spatial structure of post-war Łódź strongly indicates the need to protect buildings built in accordance with the that principles had guided the interwar artists. Łódź is a city with a relatively short history of shaping metropolitan space. The first turbulent and spontaneous period of development was associated with the industrial revolution. The second stage, this time of a planned transformation of the city space, took place in the interwar period, when Łódź was nominated as the Voivodeship Centre of the Second Polish Republic. The years 1945–61 were the period in which both city-forming factors occurred simultaneously in Łódź—the development of industry under the new conditions of the People’s Republic of Poland and the expansion of the administrative functions of the voivodeship capital. It is significant that until 1961, the only substantive and formal document to make final decisions regarding the planned development of the city was approved in 1935. *The general building plan for the city of Łódź*, developed under the supervision of Professor Tadeusz Tołwiński. Did this influence the creation of the form of the objects erected then and to what extent? Did their architectural expression oscillate towards Socialist Realism or did it refer to the style of interwar modernism? Or maybe it was suspended in the middle, co-creating a trend that we can call Socialist

oscylował w kierunku socrealizmu, czy też nawiązywał do stylistyki modernizmu międzywojennego? A może był zawieszony pomiędzy tymi prądami, współtworząc nurt, który możemy określić mianem socmodernizmu? W poszukiwaniu odpowiedzi przyjrzyjmy się wybranym realizacjom, reprezentatywnym zdaniem autorów dla powojennego okresu kształtowania przestrzeni miasta. Należy zauważyć, że poza terenem getta zlokalizowanego w północnym rejonie miasta, Łódź wyszła stosunkowo obronną ręką z pożogi wojennej, w tym również w obszarze zabudowy śródmiejskiej. Jednocześnie zaakceptowano, wprowadzone przez okupanta hitlerowskiego w 1940 roku, w wyniku inkorporacji gmin podmiejskich, granice tzw. „Wielkiej Łodzi”. Nie dziwi zatem fakt, że w pierwszych latach powojennych kontynuowano niedokończone inwestycje międzywojenne, utrzymane w konwencji stylistycznej dobrej klasy modernizmu, zlokalizowane przede wszystkim w śródmieściu, a nowe gmachy w tym rejonie kreowano na zasadzie dopełnienia istniejącej zabudowy. Natomiast w zupełnie odmiennej, zgodnej z duchem czasu, konwencji twórczej „socjalistycznej w treści – (pseudo)narodowej w formie”, kształtowano strukturę przestrzenną i wyraz architektoniczny zabudowy, zniszczonej w wyniku zagłady getta, dzielnicy Bałuty. Pewną część nowych inwestycji usytuowano także, zgodnie z wytycznymi planu Tołwińskiego, w południowym, niedoinwestowanym w okresie międzywojennym, rejonie miasta oraz w ramach przyłączonych obszarów, znajdujących się na zewnątrz pętli kolei obwodowej.

Jako przykłady wartościowych dokonań wynikających z kulturalnych, generalnie zgodnych z pierwotnymi zamierzeniami projektantów - modernistów, kontynuacji inwestycji międzywojennych posłużyć może np. gmach Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego u zbiegu ulic Gdańskiej i M. Kopernika. Z kolei za *dobrą kulturę współczesnej* wpisujące się w nurty stylistyczne architektury epoki realizmu socjalistycznego uznać można m.in. gmach Wydziału Włókienniczego i Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej, wieżowiec Centrali Tekstylnej – siedziba Łódzkiego Ośrodka Telewizyjnego, czy Zespół Elektrociepłowni EC II wzniesiony w latach 1955-1958 i wyposażony w chłodnie hiperboloidalne. Obcowanie z modernizmem międzywojennym, wszechobecnym w niezniszczonej wojną Łodzi, z jednej strony wpłynęło na złagodzenie wydziwisku nowych form architektonicznych kształtowanych w myśl zasad estetycznych epoki realizmu socjalistycznego, z drugiej – na błyskawiczne podjęcie przez projektantów wyzwania stylistycznych modernizmu lat 60. Należy zauważyć, że już niektóre realizacje, powstające niemalże równolegle z tymi utrzymanymi w duchu socrealizmu, zwiastowały rychłe odrodzenie kreatywnego, modernistycznego myślenia o formie architektury zawierającej elementy funkcjonalizmu. Wśród tych ostatnich, warto wymienić nową stację tramwajów podmiejskich wraz z pętlą tramwajową na Skarpie Staromiejskiej. W krajobrazie przestrzennym miasta pojawił nowy trend tworzenia. Trend znakomicie korespondujący z międzynarodowymi dokonaniemii drugiej połowy lat 50. XX wieku. Zaowocował on wartościowymi realizacjami w postaci gmachu

Modernism? In search of answers, let us take a look at selected projects, representative (by the authors) of the post-war period of shaping the city's space. It should be noted that apart from the ghetto located in the northern part of the city, Łódź was mostly untouched by the war, including the area of downtown buildings. At the same time, (introduced by the Nazi occupation in 1940), due the incorporation of suburban communes, the borders of the so-called 'Greater Łódź' were accepted. Therefore, it is not surprising, that in the first post-war years unfinished inter-war development projects continued, maintained in the stylistic convention of quality Modernism, located primarily in the downtown area, and new buildings were created on the principle of complementing existing edifices. On the other hand, in a completely different, timely, creative manner 'socialist in content—(pseudo) national in form', the spatial structure and architectural expression of the buildings, obliterated as a result of the destruction of the ghetto (the Bałuty district). Some of the new investments were also located, in accordance with the guidelines of Tołwiński's plan, in the southern city part (underdeveloped in the interwar period), and within connected areas, located outside the commuter rail.

An example of achievements resulting from culture, mostly consistent with the original intentions of the modernist designers is the Marshal Józef Piłsudski Municipal Public Library at the intersection of Gdańska and M. Kopernika streets. In turn, the values of contemporary culture that fall under the stylistic trends of the architecture of the era of Socialist Realism can be seen in the building of the Textile Faculty and the Main Library of the Łódź University of Technology, the Textile Tower skyscraper—the seat of the Łódź Television Centre, or the EC II Heat and Power Plant Complex built in 1955–1958 and equipped with hyperboloid cold stores. Dealing with interwar Modernism, ubiquitous in Łódź, which had not been destroyed by the war, on the one hand resulted in a softening of the overtones of new architectural forms shaped in accordance with the aesthetic principles of the era of Socialist Realism, on the other—in designers taking on the stylistic challenges of the Modernism of the 1960s. It should be noted that already some of the projects, created almost in parallel with those maintained in the spirit of Socialist Realism, heralded the imminent revival of creative, Modernist thinking about the form of architecture containing elements of Functionalism. Among the latter, it is worth mentioning the new suburban tram station with a loop at Staromiejska Slope. A new trend of creation has appeared in the spatial landscape of the city. The trend corresponds perfectly with the international achievements of the second half of the 1950s. It resulted in valuable projects, such as the University Library or the first 'Millennium School' in Łódź at 45 Pojezierska St built between 1951–1960 and designed by Tadeusz Herburt. (Towarzystwo Przyjaciół Łodzi, 1962, p.194) *The expansive block consisted of several interconnected pavilions, the*

Biblioteki Uniwersyteckiej, czy pierwszej w Łodzi „Szkoły Tysiąclecia” przy ul. Pojezierskiej 45, zrealizowanej w latach 1951-1960, zaprojektowanej przez Tadeusza Herburtę. (Towarzystwo Przyjaciół Łodzi, 1962, s.194) *Rozłożysta bryła składała się z kilku połączonych pawilonów, których zróżnicowane formy odpowiadały mieszczącym się wewnątrz funkcjom(...) Sam Herburtę podkreślał wyjątkowe znacznie elastyczności całego założenia, deklarując, że „tutaj każdy odnaleźć musi siebie”.* (Stefański, Ciarkowski, 2018, ss.152-153) Pierwsze idee rozwoju myśli o radości, szczęściu to lata 40 te i 50 te. W Łodzi osiedla i obiekty użyteczności publicznej z tego okresu są wyjątkowo udaną przestrzenią miejską o ludzkim charakterze. Dotyczy to między innymi zespołu starego miasta odbudowywanego z ruin po łódzkim getcie. Sport jako przyjemność i radość to budynek hali sportowej. Hala ta miała dać radość z czasu wolnego podobnie jak w XIX wieku klasie robotniczej, tym razem z kolei przewodniej sile narodu. [il. 5]

LATA POLSKI LUDOWEJ

Lata socrealizmu i lata 60 te to funkcjonowanie restrykcyjnych norm, minimalnych powierzchni. To szalony ucisk dla architektów, dla ich swobody kreowania. Epoka Wiesława Gomółki dała jednak dzięki wspaniałym twórcom wiele udanych realizacji czy to architektury użyteczności publicznej, czy też na potrzeby rozrywki i rekreacji. W tym czasie na świecie powstają obiekty i założenia urbanistyczne sprzyjające radości odczuwania przestrzeni i przyjemności korzystania z niej. To choćby Brasília, budynki Aalto jako odmienna idea radości i spójności z naturą. Architektura wernakularna w jego wydaniu była inspiracją dla nowego pokolenia architektów. W Łodzi do grona *dóbr kultury współczesnej* wykreowanych w stylistyce o proveniencji modernistyczno-funkcjonalistycznej zaliczyć można zespół domów mieszkalnych z usługami w parterach w rejonie ob. Ronda Solidarności, pawilon handlowy zwane potocznie „Kapelusz Ana-

different forms of which corresponded to the functions inside (...) Herburtę himself emphasized the exceptional flexibility of the entire structure, declaring that “here everyone must find himself” (Stefański, Ciarkowski, 2018, pp.152-153) The first ideas for the development of thoughts of joy and happiness are the 40s and 50s. In Łódź, housing estates and public facilities from this period are very human friendly. This applies, among others, to the complex of the old city being rebuilt from the ruins of the Łódź ghetto. Sport as pleasure and joy—the building of the Sports Hall. This hall was supposed to provide a good time, just like in the nineteenth century for the working class, this time in turn the guiding strength of the nation. [Fig. 5]

PEOPLE’S REPUBLIC YEARS

The years of Socialist Realism and the 1960s meant the functioning of restrictive standards and minimal space. This was an oppression of architects and their freedom to create. However, thanks to wonderful artists, the era of Wiesław Gomółka provided many successful implementations, be it public architecture or entertainment and recreation. At this time, beautiful buildings and urban arrangements were being built around the world to create the joy of feeling space and using it. For example, Brasília, Aalto’s buildings as a different idea of joy and consistency with nature. His vernacular architecture was the inspiration for a new generation of architects. In Łódź, the group of contemporary cultural values created following Modernist and Functionalist ideas includes a set of residential houses with services on the ground floors in the region of the Solidarity Roundabout, a commercial pavilion commonly known as ‘Anatol’s Hat’, erected as part of the Kuraku housing estate between 1960 and 1966 (according to a design by C. Kazimierski, J. Pietrzyński, Sz. Walter). In turn, a valuable

il. 5. Hala sportowa przy Al. Politechniki w Łodzi, fot. autorzy / Sports Hall at Politechniki Avenue in Łódź, photo by the authors

il. 6. Dom handlowy „Central” przy ul. Piotrkowskiej w Łodzi, fot. Autorzy / Central Department Store at Piotrkowska St in Łódź, photo by the authors

tola" wzniesiony w ramach osiedla na Kuraku w latach 1960-1966 wg projektu, który wykonali C. Kazimierski, J. Pietrzyński, Sz. Walter. Z kolei za wartościowy przykład ekspresjonizmu można uznać Łódzką Drukarnię Dziełową z 1965 r. u zbiegu ulic Rewolucji 1905 r. i POW z piętnem posadowionym na słupach o kształcie litery „V”, autorzy projektu J. Brandysiewicz, J. Keńska, J. Sikorski, a także ostatnio znakomicie zgentyfikowany zespół zlokalizowany przy al. Politechniki 3/3a, złożony z akademika wzniesionego wg projektu Stefana Krygiera w 1965 r., stołówki i sali kinowo-widowiskowej Politechniki Łódzkiej pochodzących z 1973 r. Do zbioru tego można zaliczyć Szkołę Podstawową Nr 111 przy ul. S. Jaracza 44/46, Zakłady Sprzętu Elektronicznego „FONICA” przy ul. Wróblewskiego 16/18, zespół przy Al. Politechniki 6/6a, złożony z Gmachu Wydziału Budownictwa Lądowego Politechniki Łódzkiej oraz Gmachu Architektury, wzniesionych w latach 1969-1975. wg projektów wykonanych przez Elżbietę Bugajską, Bolesława Kardaszewskiego i Ludwika Mackiewicza, a obecnie sukcesywnie zgentyfikowanych. Natomiast znakomicie prezentuje się, poddana już współczesnej modernizacji i renowacji, pochodząca z pracowni Bolesława Kardaszewskiego i Włodzimierza Nowakowskiego, zrealizowana w latach 1971-1975 Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych ob. Akademię Sztuk Pięknych im. Wł. Strzemińskiego przy ul. Wojska Polskiego 121. Znacznie mniej pozytywnie można ocenić oczekujący rewitalizacji, ważny dla Łodzi Spółdzielczy Dom Handlowy „CENTRAL” wzniesiony w latach 1972-1974 wg projektu zespołu pod kierunkiem Macieja Gintowta w rejonie ul. Piotrkowskiej 165/169 [il.6]. Pozostałe, pochodzące z lat 70. XX w., wysoko oceniane i rekomendowane w czasach świetności obiekty (Magazyn Łódzkiego Związku Spółdzielni Pracy przy ul. S. Jaracza 72, Przychodnia Akademicka „PALMA” przy ul. Rewolucji 1905 roku 37/39, Zakład Przemysłu Odzieżowego „PRÓCHNIK” przy al. Śmigłego-Rydza 20) nie mogły niestety zostać zaprezentowane z powodu współczesnych przekształceń zacierających drastycznie ich autentyczność i postępującej degradacji w wyniku zużycia technicznego. Z tych też przyczyn wśród rekomendowanych w wyniku ostatecznej selekcji *dóbr kultury współczesnej* zabrakło charakterystycznych dla tożsamości miasta obiektów przemysłowych, jak chociażby popadające w ruinę zakłady produkcyjne zrealizowane w ramach dzielnicy przemysłowej na Dąbrowie, czy całkowicie zrestrukturyzowana Fabryka Transformatorów i Sieci Trakcyjnej na Teofilówie.

NEO - SECESJA PO 1989 ROKU

Kolejna cezura czasowa to secesja po 1989 roku. W latach 90 tych istniała potrzeba wyzwolenia i radości wyjścia poza skostniałe pozbawione detalu budynki i powrót do tworzenia swobodnych form, należnych domom po secesji. Postmodernizm jako spełnienie roli architekta dla odnalezienia radości korzystania, oglądania, obcowania z przestrzenią wykreowaną bez uścisku form uproszczonych, ciągle tanich i tandetnych budowli lat 60 tych. To znowu odnalezienie detalu wręcz natrętnego, nadmiernie używanego choć wiele obiektów cudownych jak Venturiego, Sterna czy Stirlinga. Pojawia

example of expressionism is the Łódź Printing House from 1965 at the intersection of Rewolucji 1905 St and POW, (first storey situated on a v-shaped column). The authors of the design were J. Brandysiewicz, J. Keńska and J. Sikorski, who also designed the recently gentrified complex located at 3/3a Politechniki Avenue, consisting of a dormitory built according to the design of Stefan Krygier in 1965, a canteen, cinema and entertainment hall of the Łódź University of Technology from 1973. It also includes Primary School No. 111 at 44/46 S. Jaracza St, the 'FONICA' Electronic Equipment Factory at 16/18 Wróblewskiego St, complex at 6/6a Politechniki Avenue, consisting of the Building of the Faculty of Civil Engineering at the Łódź University of Technology and the Architecture Edifice, erected between 1969 and 1975, according to designs made by Elżbieta Bugajska, Bolesław Kardaszewski and Ludwik Mackiewicz (in the process of gentrification). The State College of Fine Arts (currently Wł. Strzemiński Academy of Fine Arts at 121 Wojska Polskiego St), erected between 1971 and 1975 and designed by studio of Bolesław Kardaszewski and Włodzimierz Nowakowski, has undergone a modern modernisation and renovation. Much less positive is the pending revitalisation (important for Łódź) of the 'CENTRAL' Cooperative Department Store built between 1972 and 1974 according to the design of the team under the direction of Maciej Gintowt near 165/169 Piotrkowska St [Fig. 6]. Other buildings from the 1970s, highly rated and recommended in times of splendour (Warehouse of the Łódź Union of Workers' Cooperatives at 72 S. Jaracza St, the 'PALMA' Academic Clinic at 37/39 1905 Revolution St, the 'PRÓCHNIK' Clothing Factory at 20 Rydza-Śmigłego Avenue) could not be presented due to contemporary transformations that blur their authenticity and progressive wear from age and usage. For these reasons, among the ones recommended as a result of the final selection of contemporary cultural values, there were no industrial facilities characteristic of the city's identity, such as the ruined production plants built as part of the industrial district in Dąbrowa, or the completely restructured Transformers and Traction Network Factory in Teofilów.

NEO-SECESSION AFTER 1989

Another turning point was the secession after 1989. In the 90s there was a need for liberation and joy of going beyond the ossified buildings lacking detail and the return to creating free forms. Postmodernism, supporting the role of an architect to find the joy of using, watching, communing with space without the embrace of simplified forms, cheap and cheesy buildings of the 1960s. It was a rediscovery of the detail, even obtrusive, excessively used—many wonderful creations by Venturi, Stern or Stirling. There is also beautifully scattered architecture like Behnisch's chess pieces. This is actually a display of the authors' hedonistic thinking. Unfortunately, these years were full of shoddy

się też pięknie rozsypana architektura tak jak z bierk Behnisha. To właściwie popis hedonistycznego myślenia autorów. Lata te niestety pełne są w Łodzi tandetnej architektury, niedobrego w proporcjach detalu, powierzchownie traktowanego post – modernizmu. Charakteryzują się słabym wykonawstwem i mało precyzyjnym wykończeniem. Powstaje też wiele plomb, określanych bardziej mianem budownictwa niż architektury. Propozycji uzupełniania architektury śródmiejskiej tzw. wielką płytą. Stanowiły one alternatywę dającą poczucie wyjątkowości ich mieszkańcom, jako wybrańcom. Wiek XIX to architektura kiczu i naśladownictwa. Dekada zamykająca XX wiek charakteryzuje się nieodzowną obecnością wzorów architektury niemieckiej lat 70 tych, jako wzoru do naśladowania. We wnętrzach łódzkich pojawiają się inklinacje wiedeńskie, francuskie, czy włoskie. To realizacje mające na celu stworzenie przyjemnych wnętrz dla radości obcowania z detalem i próby nawiązania do aktualnych tendencji zachodnioeuropejskich. Nadal nie myślimy o budowie miasta jako radosnej przestrzeni obcowania społeczności. Autorzy artykułu na przełomie lat 90 tych opracowali technologię i model dla marketów BILLA w Polsce. Jeden z projektów zrealizowany w Łodzi zawierał wiele cech architektury postmodernistycznej z barwnymi formami mającymi urozmaicić przestrzeń i wywołać wrażenie radości dokonywania zakupów, zakupów wielu atrakcyjnych towarów pochodzących z Europy Zachodniej. To typowe działania o charakterze hedonistycznym. [il. 7]

WSPÓŁCZESNOŚĆ

Architektura współczesna to podział, izolacja, nierówność, agresja, to śmiałe tworzenie dla zapewnienia pożądanej alternatywy, chęci wyróżnienia się. Użytkownicy tej architektury, stali się jednocześnie jej więźniami, akceptując ograniczenia. Architekci dzisiaj z ciągłymi próbami tworzenia od nowa, dają hedonistyczną lekcję projektowania, zaspokajając indywidualne potrzeby,

architecture in Łódź, poor details and superficially treated Postmodernism. They are characterised by poor workmanship and low-precision finish. Many buildings were also created and referred to more as construction than architecture. A proposal to supplement downtown architecture with the large-panel technology was made. It constituted an alternative, providing a sense of uniqueness to the inhabitants as the 'chosen ones'. The nineteenth century is the architecture of kitsch and imitation. The decade closing the twentieth century was characterised by the indispensable presence of German architecture of the 1970s as a role model. Viennese, French or Italian tendencies appeared in the interiors of Łódź buildings. These were projects aimed at creating pleasant interiors for the joy of communing with detail and trying to connect with current Western European trends. We are still not thinking about building the city as a joyful community space. At the turn of the 90s, the authors of the article developed the technology and model for BILLA supermarkets in Poland. One of the projects carried out in Łódź contained many features of Postmodern architecture with colourful forms designed to diversify the space and create the impression of pleasant shopping, buying many luxurious goods from Western Europe. These are typical hedonistic activities. [Fig. 7]

PRESENT DAY

Contemporary architecture is division, isolation, inequality, aggression, it is bold creation to provide an alternative, the desire to stand out. Users of this architecture also became its prisoners, accepting the limitations. Architects today, with continuous attempts to create from scratch, provide a hedonistic design lesson, satisfying individual needs, mainly those of artists. *Even the descriptions of architec-*

il. 7. Suprmarket „Billa” przy Al. Piłsudskiego w Łodzi, fot. autorzy / Billa Supermarket at Piłsudski Avenue in Łódź, photo by the authors
 il. 8. Biurowiec przy placu Wolności w Łodzi, fot. autorzy / Office building at Wolności Avenue in Łódź, photo by the authors

głównie twórców. Budynki są emanacją pogodnych bloków. Nawet opisy architektury zabarwione są tym odczuciem. Budynki „leżą na horyzoncie” lub „wychylają się zza niego”, mają „przód” bardziej do przyjęcia niż „tył” (jak żywe istoty), są „strojne” lub „zwyczajne” (Jencks, 1987, s. 113). Wnętrza to najczęściej dekoracyjna nijakość, z nadmiarem symboli. W Łodzi w pierwszych latach po 2000 roku powstała plomba o funkcji biurowe, uzupełniająca architekturę Placu Wolności. Tutaj autorzy podjęli próbę stworzenia współczesnej odpowiedzi na szklany dom zamknięty w kanonie typowej kamienicy łódzkiej. Szkło zastosowane w różnych odcieniach na elewacji frontowej z odbijającym się w nim pomnikiem Tadeusza Kościuszki było odpowiedzią na oczekiwaną zmianę i wejście Polski do Unii Europejskiej. Miał prezentować nowe technologiczne podejście do kształtowania formy i dać poczucie radości użytkownika wewnątrz przezroczowo otwartych na najważniejszą w mieście przestrzeń publiczną, wywołując u użytkowników wrażenie wyróżnienia. [il.8] Współcześnie trendy architektury szczęścia i pogody to szklane zespoły bloków tworzących nowe centrum Łodzi. Od kilku lat spostrzegamy tendencję oddalania się od wzorów architektury modernistycznej jako złej pełnej wojennych wspomnień i narzucania ludziom czystych, schludnych ale martwych przestrzeni. Poglądy współcześnie projektujących architektów są pełne sprzeczności, chcą pięknie, a jednocześnie bardzo modernistycznie kreować dziwne połączenia stylów, stosują tandetne chwytły dla uzyskania poklasku chwilowego, uzyskują chwilowy sukces, ale po latach będą budować na nowo. W aglomeracji łódzkiej sytuacja przedstawia się podobnie, pogoń za modą i próba udowodnienia, że tylko tak można tworzyć dobrą architekturę w różnych skalach. Powstające przestrzenie są podobne do siebie, mało zróżnicowane z dominującym wstecznym myśleniem wobec tego panującego na świecie, awangardowego, budującego przyszłość. Czy dzisiaj architektura o cechach hedonistycznych ma być tandetna, tania, z rejonów disco polo? Odpowiada na pewno nowobogackim gustom i masowemu, o niewyrobionym guście, klientowi. Wzory promowane przez katalogi Muratora ciągle dominują. Jest wielu bardzo ambitnych architektów niestety zbyt mało nadal dojrzałych inwestorów. Większość goni jedynie za zyskiem pozbawiając architekturę, nawet tę o cechach hedonistycznych, możliwości istotnego w przestrzeni zaistnienia. W Łodzi dominuje nienawiść do modernizmu, płytko rozumianego z powodu wielu blokowisk, powstałych pod wpływem radzieckiej doktryny, podobnie jak Polsce i innych krajach całej Europy środkowo-wschodniej. Idea zrównoważonego rozwoju stanowi bazę do tworzenia dla kolejnych pokoleń, tak aby mogły przekształcać przestrzeń dla uzyskania piękna harmonii radości i przyjemności obcowania z czystymi biologicznymi formami. Idea zrównoważonego rozwoju w architekturze to projektowanie, budowanie i użytkowanie z myślą o dniu jutrzejszym. Celem zrównoważonego budownictwa jest zaspokojenie potrzeb społecznych, zachowanie rynkowej konkurencyjności i przyjazność dla środowiska naturalnego. Pojęcie „zrównoważonej architektury” jest podporządkowane zrównoważonemu budownictwu, stanowiąc jego integralną część. Bez projektu budynku

ture are colored with this feeling. Buildings “lie on the horizon” or “lean out from behind it”, have a „front” more acceptable than „back” (like living creatures), are „fancy” or „ordinary”. (Jencks, 1987, p. 113) Interiors are usually decorative blandness, with an excess of symbols. In Łódź, in the first years after 2000, a building with an office function was built, complementing the architecture of Wolności Square. Here, the authors made an attempt to create a contemporary response to a glass house enclosed in the canon of a typical Łódź tenement house. Glass used in various shades on the front façade with the statue of Tadeusz Kościuszko reflected in it was a response to the expected change and Poland’s accession into the European Union. It was to present a new technological approach to shaping the form and provide a sense of joy in using openly transparent interiors to the most important public space in the city, giving users the impression of distinction. [Fig. 8]

At present, trends in the architecture of happiness are glass building complexes that form the new centre of Łódź. For several years, we have seen a tendency to move away from the models of Modernist architecture, seen as bad, full of war memories and imposing clean, tidy but dead spaces. The views of contemporary active architects are full of contradictions, they want to create strange combinations of styles—beautiful and at the same time very Modernist, they use shoddy tricks to obtain temporary applause and success, but after some years pass they will have to build again. In the Łódź agglomeration, the situation is similar—the pursuit of fashion and an attempt to prove that this is the only way to create good architecture of varied scale. The emerging spaces are similar to each other, little differentiation with dominant retrograde thinking towards this globally dominant, avant-garde, building of the future. Should today’s architecture with hedonistic features be shoddy, cheap, and lack quality? It certainly corresponds to the nouveau riche lack of taste. Designs promoted by Murator’s catalogues continue to dominate. There are many very ambitious architects, but unfortunately too few mature developers. Most chase only profit, depriving architecture, even the one with hedonistic features, of the possibility of significant existence in space. In Łódź, hatred of Modernism dominates, which is shallowly understood because of many blocks of flats that arose in Poland and all of Eastern Europe under the influence of the Soviet doctrine. The idea of sustainable development is the basis for creation for subsequent generations, so that they can transform space to achieve the beauty of harmony, joy and pleasure of communing with pure biological forms. The idea of sustainable development in architecture is to design, build and use with a view of tomorrow. The goal of sustainable construction is to meet social needs, preserve market competitiveness and environmental friendliness. The concept of sustainable architecture is to serve sustainable

sporządzonego w myśl zasad zrównoważonej architektury spełnienie wyzwań zrównoważonego budownictwa jest nierealistyczne. Projekty uwzględniające wymogi zrównoważonej architektury muszą być atrakcyjne pod względem formy, komfortowe w użytkowaniu, dostępne ekonomicznie i sprzyjać środowisku naturalnemu.

ZAKOŃCZENIE

Upływający czas będzie możliwość ogarnięcia i uporządkowania tego, co dzieje się w sztuce XXI wieku jeszcze bardziej zmniejszał. Różnica polega na tym, że w sztuce dawnej chodziło nieodmiennie o włączenie tego, co aktualne, w to co ponadczasowe, podkreślenie znaczenia i godności historycznej. W rozpatrywanych przykładach widoczny jest odwrotny zabieg. Zwielokrotnienie i powtórzenie pojawia się w sztuce związanej z kulturą popularną. Multiplikacja, czyli zwielokrotnienie, należy do często wykorzystywanych przez twórców środków. Wybór taki podyktowany został mechanizmem naśladownictwa innego dzieła. Opracowanie może posłużyć jako punkt orientacyjny przy szukaniu rozróżnienia pomiędzy postawą awangardowo – modernistyczną, dla której typowe jest zaangażowanie i często cierpkie komentowanie rzeczywistości, a postawą postmodernistyczną, bardziej skłoną do kpiarstwa, żartu, zabawy samej w sobie. Należy pamiętać o tym podczas kolejnych kwalifikacji i opracowań, że nawet cele, które warto realizować tylko sporadycznie lub niekonsekwentnie, nadal warto realizować racjonalnie. Tak jak obecnie, dążymy do wielu oblicz szczęścia. Psychologiczny hedonizm był różnie postrzegany jako prosty truizm, oczywiste kłamstwo i tak całkowicie próżny, że nawet się nie myli. Złożony możemy, że jest to hipoteza, która właściwie sformułowana jest zarówno zasadniczo prawdziwa, jak i ważna w swoich implikacjach. Jaki jest najskuteczniejszy, a dokładniej jedyny, sposób na osiągnięcie tego, czego szukamy w wielu postaciach? W jaki sposób te emocjonalnie idealne rodzaje mezolimbicznych stanów umysłu / mózgu, do których dążymy, można osiągnąć i, co ważniejsze, utrzymać?

BIBLIOGRAFIA

- [1] Błaszczuk D., *Juliusz Żórawski – przerwane dzieło modernizmu*, Wydawnictwo Salix alba, Warszawa 2010.
- [2] Tatariewicz W., *Dzieje sześciu pojęć*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.
- [3] Stefański K., *Atlas architektury dawnej Łodzi*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2008.
- [4] Stefański K., *Ludzie którzy zbudowali Łódź, Leksykon architektów i budowniczych miasta*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2009.
- [5] Stefański K., Ciarkowski B., *Modernizm w architekturze Łodzi XX wieku*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2018.
- [6] Jencks Ch., *Architektura postmodernistyczna*, Arkady, Warszawa 1987.
- [7] Towarzystwo Przyjaciół Łodzi, *Łódź w latach 1945-1965*, Łódź 1962.

construction as its integral part. Without the design of a building made in accordance with the principles of sustainable architecture, meeting the challenges of sustainable construction is unrealistic. Projects taking into account the requirements of sustainable architecture must be attractive in form, comfortable to use, economically available and environmentally friendly.

CONCLUSIONS

The passage of time will diminish what is happening in the art of the twenty-first century only further. The difference is that ancient art was about including the present into the timeless, emphasising historical significance and dignity. In the presented examples, the reverse procedure is visible. Multiplication and repetition appears in art related to popular culture. This choice was dictated by the mechanism of imitating other works. The study can be used as a reference point when looking for a distinction between the avant-garde and Modernist attitude, for which commitment and often harsh commenting on reality is typical, and a Postmodern attitude, more prone to mockery, joke, and fun in itself. It should be remembered during subsequent qualifications and studies that even goals that should be implemented only sporadically or inconsistently should still be implemented rationally. We strive for many faces of happiness. Psychological hedonism was perceived differently—as a simple truism, an obvious lie and completely vain. We can assume that this is a hypothesis that, when properly formulated, is both basically true and valid in its implications. What is the most effective, and—to be more precise—the only way to achieve what we are looking for in many forms? How can these emotionally ideal mesolimbic mind/brain states that we strive for be achieved and, more importantly, maintained?

REFERENCES

- [1] Błaszczuk D., *Juliusz Żórawski – przerwane dzieło modernizmu*, Wydawnictwo Salix alba, Warszawa 2010.
- [2] Tatariewicz W., *Dzieje sześciu pojęć*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988.
- [3] Stefański K., *Atlas architektury dawnej Łodzi*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2008.
- [4] Stefański K., *Ludzie którzy zbudowali Łódź, Leksykon architektów i budowniczych miasta*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2009.
- [5] Stefański K., Ciarkowski B., *Modernizm w architekturze Łodzi XX wieku*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2018.
- [6] Jencks Ch., *Architektura postmodernistyczna*, Arkady, Warszawa 1987.
- [7] Towarzystwo Przyjaciół Łodzi, *Łódź w latach 1945-1965*, Łódź 1962.